

Predgovor

Vzpenjam se proti stanovanju nekdanjega taboriščnika, s katerim sem se dogovoril za pogovor o Golem otoku. Vrata mi odpre krepak gospod, nasmejan in sproščen, čeprav se že bliža devetdesetemu letu in je bivši taboriščnik. Povabi me v sobo, v kateri naj bi se pogovarjala, in mi ponudi žganje, ki je na mojo srečo pogosto odpiralo usta sicer zadržanih taboriščnikov. Gledam okrog sebe in na steni opazim velik Stalinov portret. V glavi so mi zarojile številne misli, a dve sta se mi vtisnili posebej globoko: da udbovcem na Golem otoku ni uspelo uresničiti naloge, ki so si jo zadali, iz česar izhaja nesmiselnost ciljev Golega otoka; ter misel, kako veliko moč ima ideologija. Med obiskom pri nekem drugem taboriščniku, v nekem drugem mestu, je moj golootoški sogovornik po zaziranju v preteklost najin pogovor sklenil z mnenjem, da je imel Tito prav, ker je interniral ibejevce na Golem otoku, in da bi na njegovem mestu sam verjetno ravnal enako. Po tej izjavi nisem vedel, kaj naj si mislim. Tretji sogovornik je na vprašanje o svojem današnjem gledanju na preteklost lakonično odgovoril, da ga je Goli otok izučil, da politika ni zanj in da je bilo ukvarjanje z njo napaka. V danem kontekstu se mi je to zdelo modra misel.

Na Vidov dan, 28. junija 2018, je minilo 70 let od objave Resolucije Informbiroja. To ni edina pomembna obletnica, usodna za te kraje, ki pade na ta dan. Tega dne je minilo tudi 629 let od bitke na Kosovem polju, minila so 104 leta od Principovega atentata na Franca Ferdinanda, s katerim se je začela prva svetovna vojna, in 99 let od sklenitve versajskega

miru, s katerim se je končala; 97 let od sprejetja vidovdanske ustave, 20 let od Miloševićevega govora na Kosovem polju in 17 let od njegove izročitve haaškemu sodišču. Leta 2019 je minilo 70 let od ustanovitve taborišča na Golem otoku. Prvi kaznjenci so se izkrcali 7. julija 1949. Biti zgodovinar dvajsetega stoletja na ozemlju nekdanje Jugoslavije ni preprosto. To ozemlje je bilo stoletja kraj prežemanja in prekrivanja ideologij, kultur, ver, vplivov in stremljenj, kar je v svojem dolgem trajanju ustvarilo presežek zgodovine, ki še dandanes, morda celo bolj kot v minulih desetletjih in stoletjih, obremenjuje in izziva današnje družbe, ki se poskušajo s tem spopadati vsaka po svoje. Ni naključje, da zgodovina dvajsetega stoletja v družbi in zgodovinopisju vzbuja posebno zanimanje, saj sta vpliv in pomen velikih procesov in dogodkov, ki so zaznamovali to obdobje, v zgodovini brez precedensa. Opazna sta ne le v opisih epskih bitk, v številu mrtvih v tej ali oni vojni, v družinskih zgodovinah in resničnih ali domnevnih junaštvih tega ali onega, temveč tudi v posledicah, ki lebdiijo nad današnjimi družbami v Evropi in svetu ter močno vplivajo na današnjo stvarnost.

Na ozemlju nekdanje Jugoslavije so te silnice še nekajkrat močnejše. Zapuščina in posledice velikih političnih in ideoloških projektov, ki so vsak v svojem obdobju odprli več vprašanj, kot so jih mogli razrešiti, so dobile svoj sklep v vojnah v začetku devetdesetih let in si v končni fazi delno podredile tudi zgodovinopisni diskurz. Obdobje Titove Jugoslavije je zaznamovalo omejeno in tendenciozno tolmačenje preteklosti, povezane z delovanjem Partije in nekdanje države, zato so se po padcu komunističnih sistemov v Evropi ter krizi in razpadu jugoslovanske skupnosti različne tabuizirane teme začele odpirati na izrazito manipulativen način, kar je ustvarilo ideološko podlago za vse, kar je sledilo. Poleg vsega očitnega to kaže tudi na pomanjkljivosti politike zgodovine, ki se je promovirala v Jugoslaviji, ter na substancialne napake komunističnih režimov. Ker je v zgodovinopisjih držav nekdanje Jugoslavije po letu 1990 prevladala osredotočenost na ozko nacionalne teme, pri čemer se je tudi skupna zgodovina razkosala na nelogične celote, zamejene z državnimi mejami, ne pa s procesi, so bile številne teme iz obdobja jugoslovanskega komunizma

dekontekstualizirane in vnaprej popredalčkane po tipiziranih obrazcih, tako pa potem tudi obdelovane. Zato se zgodovinar, ki prihaja iz teh krajev, srečuje z izzivom predstavljanja minulega časa z vsemi njegovimi problemi in zahtevami, pred vsakršno zgodovinsko analizo pa mora razčistiti tudi lastne osebne motivacije in zablode.

Spopad Tito – Stalin leta 1948 se je poleg narodnoosvobodilnega boja (NOB) uveljavil kot legitimacijski temelj Titove Jugoslavije. Prelom s Stalinom, čeprav je bil le posledica okoliščin, ne pa kake premišljene politike, kot je bilo prikazovano kasneje, je pripeljal do specifično jugoslovanske inačice socializma, ki se je utelesila v obliki *socialističnega samoupravljanja* kot posebne oblike družbeno-politično-gospodarske ureditve, ter do politike *neuvrščenosti*, diplomatske usmeritve zunajblokovskega umeščanja in zbiranja držav, ki niso pod neposrednim vplivom Sovjetske zveze ali Združenih držav Amerike. Razkolu z Zvezo sovjetskih socialističnih republik (ZSSR) je sledilo diplomatsko približevanje Zahodu, zato je imela Jugoslavija od izstopa iz vzhodnega tabora večstransko korist: ne le da so tuji krediti spodbudili jugoslovansko gospodarstvo in dvignili standard do danes nepredstavljive višine, temveč se je tudi kult Tita povzdignil na mednarodno raven. Izjemni mednarodni ugled, ki si ga je ustvarila na krilih leta 1948, je Jugoslavija prestavil v sfero svetovnih interesov, kar se je izrazilo tudi na področju zgodovinopisja, zato se je raziskovanje osredotočilo na vzroke spopada Tito – Stalin. Toda vse do osemdesetih let minulega stoletja, ko je Jugoslavija po Titovi smrti stopila v zadnje desetletje svojega obstoja, ni bilo, pogojno rečeno, slišati niti besede o drugi plati zmage leta 1948. Temi ibejevcev, kakor so imenovali podpornike Resolucije Informbiroja, besedila, s katerim je Stalin izobčil Jugoslavijo iz komunističnega sveta, so se dolga leta vsi izogibali, kar je posledica ne le omalovaževanja pomembnosti ibejevske opozicije v času spora, ki ni bila majhna, temveč tudi obrekovalske in poniževalne obravnave teh ljudi na Golem otoku in po njem. V vsakem stalinizmu, tudi jugoslovanskem med letoma 1945 in 1948, je za odnos do političnih poražencev v internih partijskih razpravah ali frakcijah značilna skrajna surovost, ki se konča bodisi

s fizično likvidacijo bodisi vsaj z neusmiljeno marginalizacijo ali katero drugo obliko modernega ostrakizma.

Taborišče na Golem otoku, na katerem je bilo med trajanjem spopa da Tito – Stalin v letih 1949–1956 zaprtih okoli 13.000 ljudi, je bilo jugoslovanska javna skrivnost, kraj, za katerega obstoj so mnogi vedeli, resnica o dogajanju na njem pa se je prenašala le med bivšimi taboriščniki in ljudmi, ki so jim ti zaupali, saj je jugoslovanska tajna policija pogojevala prostost in izpustitev, pa tudi ostajanje na svobodi, s prisego molčečnosti o času, prebitem na Otoku. Izkušnje dvajsetega stoletja nam kažejo, da ne glede na moč in stabilnost političnih sistemov njihova vodstva občutijo potrebo, da delno ali v celoti prikrivajo informacije o občutljivih vprašanjih, kot so taborišča. Taborišče na Golem otoku je kot megla – vidno, a ne otipljivo – več kot tri desetletja lebdelo nad jugoslovansko stvarnostjo, vse dokler v osemdesetih letih knjigarn niso preplavile desetine romanov, ki so ne glede na književno obliko in slogovna sredstva dogajanja na otoku prepričljivo predstavili javnosti. Vlogo (uradnega) zgodovinospisja, omejenega s partijsko cenzuro, je prevzela književnost. Romani Dragoslava Mihailovića, Antonija Isakovića, Branka Hofmana, Slobodana Selinića, Vitomila Zupana, Dragana Kalajdžića in drugih jugoslovanskih avtorjev so uveljavili, kot se je izrazil književnik Predrag Matvejević, »književnost Golega otoka«, filmi, kot sta *Balkanski vohun* Dušana Kovačevića in *Oče na službenem potovanju* Emirja Kusturice, pa so temo represije nad ibejevci prenesli na veliko platno. Pri teh stvaritvah so pogosto igrale pomembno vlogo osebne izkušnje in pričevanja, saj je bil na primer Dragoslav Mihailović (*Ko so cvele buče*) tudi sam taboriščnik, tako kot oče scenarista *Očeta na službenem potovanju* Abdulaha Sidrana.

Goli otok je tako postal top tema. V politični, gospodarski in družbeni krizi države so opisi nasilja nad partizanskimi veterani razmajali temelje Jugoslavije enako radikalno, kot so literarna dela, kakršni sta *Nož Vuka Draškovića* in *Golubnjača* Jovana Radulovića, z novimi pogledi na državljansko vojno pred dobrimi štiridesetimi leti temeljito izpodkopala narodnozdrževalno razsežnost NOB. Uradno zgodovinospisje, prisiljeno k odzivu, je ponudilo jalove in okvirne kritike taborišča na Golem

otoku, katerega tolmačenje je že prešlo na področje politične instrumentalizacije. Zanimivo je, da razpad Jugoslavije znanstvene skupnosti držav naslednic ni spodbudil k temeljitejšemu raziskovanju Golega otoka, zato so ob redkih izjemah v strokovnem in javnem diskurzu še naprej prevladovala percepcije, ponujene v romanih in pisnih pričevanjih nekdanjih taboriščnikov. Razloge za to lahko iščemo na različnih mestih. Zdi se, da je prevladalo stališče, da je bilo o taborišču »povedano že vse«, znanstvenike pa je vsekakor odvrčalo tudi pomanjkanje izvirnega arhivskega gradiva, predvsem Udbine dokumentacije, ki je bila dolgo, delno pa je še danes, zgodovinarjem in širši javnosti iz različnih razlogov nedostopna. Poleg tega so, na splošno gledano, nova zgodovinopisja držav nekdanje Jugoslavije, osvobojena partijskih uzd, obolela za svojevrstnimi *otroškimi boleznimi* – za izogibanjem ali nezmožnostjo obravnave kontroverznih tem na celovit, analitičen in nevtralen način. To nas vodi k aksiomatskemu sklepu, da se moč družbe izraža v načinu, kako se je sposobna spopasti s protislovnimi dogajanja v preteklosti, ob hkratni predpostavki in upanju, da bo v trenutku, ko se glave ohladijo, vendarle napočil čas za trezno razmišljanje.

Moje zanimanje za Goli otok se je začelo povsem naključno. Kot študent zgodovine, nagnjen k temam iz sodobne zgodovine, sem leta 2009 prebral knjigo profesorja Iva Banca *S Stalinom proti Titu*, ki je v meni vzbudila zanimanje za leto 1948 in fenomen ibejevcev. Ta študija razkola Tito – Stalin, objavljena najprej leta 1988 v Ameriki in šele leta 1990 v Jugoslaviji, še dandanes, več kot petindvajset let kasneje, ponuja najboljšo analizo vzrokov za razdor, njegovih posledic, dometa in motivacije ibejvske opozicije, pa tudi tipologije frakcijskih spopadov znotraj KPJ od ustanovitve do tistega časa. Okoliščine so mi šle na roko, ko se je profesor Banac z univerze Yale preselil na Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Zagrebu, kjer sva začela sodelovati pri tej temi.

Prvi korak je bilo raziskovanje arhivov, v katerih sem takrat, čeprav sem sicer proučeval podporo Resoluciji v različnih delih Jugoslavije, po malem spotoma odkrival dokumentarne fragmente taborišča na Golem otoku, ki so moje delo sčasoma povsem preusmerili na to temo. Moje

delovanja, dela, transporta, bolezni, umiranja itd. Največji poudarek je na tolmačenju glavne funkcije taborišča, *procesa politične prevzgoje*. Varljivi in evfemistični naziv, ki ne izvira iz časov Golega otoka, opisuje vso surovost in nasilje, ki se je izvajalo v taborišču s ciljem prepričevanja zaprtih ibejevcev o zmotnosti njihove politične odločitve. Poskušal sem razkriti izvire in vplive kompleksnega in inovativnega sistema, ustvarjenega na Golem otoku, redkega v zgodovini taborišč v dvajsetem stoletju, pa tudi razloge in izhodišča za uporabo nasilja, ki se je v sedemletnem obstoju taborišča precej spreminjalo, kar je bilo povezano tudi z zunanjepolitičnimi odnosi z ZSSR (in nevarnostjo vojaškega posredovanja) ter zahodnimi državami.

Poglavje o *Petrovi rupi*, najsurovejšem delu taborišča na Golem otoku, je obenem tudi nadaljevanje analize frakcijskih spopadov v KPJ, saj je večina tam zaprtih taboriščnikov sodelovala v partijskih diskusijah že dolgo pred letom 1948, morda celo vse od ustanovitve Komunistične partije Jugoslavije. Poglavje o življenju taboriščnikov po izpustitvi na prostost, če jo je mogoče tako imenovati, poskuša opozoriti na vso težo ravnanja z ibejevci po vrnitvi iz taborišča. In dalje, čeprav je na Golem otoku leto dni obstajalo tudi taborišče za ženske, tako kot cela vrsta drugih krajev, kjer so bile internirane, sem se odločil njihova pričevanja vključiti v obstoječo zasnovo besedila, ne pa ga predstaviti kot samostojno enoto, zlasti ker je bil s tehničnega vidika njihov položaj podoben položaju moških. Enaki cilji, enake metode.

Nazadnje sem kombiniral pristop »od zgoraj« in »od spodaj«, tako da se med velikimi resolucijami, sklepi politbiroja in sestanki centralnih komitejev vleče zgodba o usodi posameznika, ki je bil na koncu tudi zaprt v taborišču. Tako kot vsaka ideologija v tistem trenutku, ko začne krojiti človeške usode, preneha biti zgolj politično besedilo ali skupek idej, tako je mogoče tudi v tej knjigi uvideti, kako je komunistična ideologija začarala ali zavedla posameznika, mu dala vero in moč, ga zbegala ali okrepila in se poigrala z njegovo usodo.

Upam, da bo ta knjiga prispevek k zgodovini Titove Jugoslavije ter jugoslovanskega stalinizma in stalinizma nasploh, ob tem pa tudi

k zgodovini aparata jugoslovanske tajne policije Udbe, ki je upravljala taborišče in bila vse do razpada države izjemno pomembna za njen obstoj.

Konec koncev je to knjiga o varljivem letu 1948 in obdobju, polnem zgodovinskih in političnih ironij; o koncu neke ideološke pravljice, ki je trajala samo tri leta, končala pa se je z grobo streznitvijo, prav gotovo za teh 13.000 ljudi; ter lekcija o tem, kaj sta v resnici stalinistična revolucionarna ideologija in praksa. To je tudi knjiga o stari resnici, da se je težko znebiti starega, ko sprejemamo novo; o tem, kaj se zgodi, ko se dogodki odvijajo hitreje, kot jih lahko ljudje dojamejo, in o tem, da ima vsak radikalizem, zlasti politični, poguben povratni učinek. Seveda pa je to samo eden izmed mogočih pogledov na to temo glede na grenko-sladko dejstvo, da imajo zgodovinske razprave svoj začetek, zelo redko pa tudi konec.

Zahvale

Nikoli si ne bi mislil, da se bo moja zvedavost o temi Golega otoka nazadnje iztekla v obliki knjige. Že povsem na začetku raziskav sem se namreč zavedel, koliko ovir bo na poti zagotavljanja možnosti za kakovostno raziskavo. Te so bile povezane predvsem z iskanjem nekdanjih taboriščnikov, pripravljenih za kakršenkoli pogovor o dneh, prebitih na Golem otoku. Številni preživeli z menoj niso hoteli govoriti zaradi strahu, travm, nelagodja, nezaupanja, sramu, razočaranja ali pozabe; za kakovostno delo pa bi bilo potrebnih čim več pripovedovalcev. Na žalost sem moral tekmovati s časom, saj je bila večina redkih preživelih stara že okoli devetdeset let, nekateri so bili celo starejši: Dragica Srzentić je oktobra 2015 umrla v stotretjem letu starosti. Brez njih te knjige ne bi bilo, zato ta ni le njihov podaljšani epitaf, temveč tudi zadnje poglavje njihovih življenj. Ne glede na idejne razlike, ki so prišle na plan leta 1948, in njihove posledice si tragična usoda teh partizanskih veteranov na Golem otoku zasluži – če nič drugega – vsaj obvarovanje pred pozabo.

Vse se je začelo v Zagrebu 14. julija 2009 na odprtju razstave *Človeška mera Golega otoka*, na kateri sem spoznal nekaj taboriščnikov in načel pogovore, ki so bili prvi korak pri obdelavi te teme.

Hvala Alfredu Palu, ki je prvi privolil v potrpežljive razgovore s takrat še študentom zgodovine, v katerih je moral, vselej poln humorja, v neskončnost razkladati o vseh podrobnostih svojega večletnega sužnjevanja. Še dandanes komajda verjamem, da je lahko človek, ki je preстал italijanska taborišča, ustaški genocid nad svojo družino, partizanski boj in

Otok, pri teh letih še zmeraj nosil v sebi toliko duha in dobre volje. Hvala Luki Hrvatiću, pravemu prijatelju, ki pred menoj ni skrival ne Golega otoka ne sebe, ki je brez obotavljanja iskreno govoril o svojih zablodah in šele potem o zablodah drugih in ki mi je prvi razkril dejstvo, da se v taborišču ni vsem godilo enako dobro ali enako hudo, iz česar se je kasneje razvila zamisel za analizo nasilja v celotnem obdobju trajanja Golega otoka; Zlatku Hillu, potomcu angleških plemičev, ki je v igri zgodovine končal na strani proletariata; najini pogovori o letu 1948 in taborišču, ki sta jih vselej spremljala konjak ali viski, so trajali dneve in dneve in bili brez sledu običajnih pomanjkljivosti ustne zgodovine; kasneje je gostoval tudi na mojih predavanjih o Golem otoku in študentom iz prve roke ponujal, kot si dovolim reči, pravo sliko taborišča – Zlatko je bil in ostal tovariš; Vladu Bobincu, ki mi je med skupnimi tavanji po Golem otoku vse podrobnosti razlagal na kraju samem, možu neizčrpne telesne in duševne moči, poznavalcu vseh podrobnosti zgodovine Golega otoka, ki jih je nesebično delil z menoj; Veri Winter, ki je prispevala spoznanje, da niso bila ženska taborišča prav nič prijetnejša od moških, morda so bila celo hujša; Ivanu Esihu, duhovitemu in neposrednemu prijatelju, ki ni skrival svoje politične opredelitve kot številni nekdanji taboriščniki v svojem boju za boljšo preteklost; Ivu Kuvačiću, znanemu sociologu praksisovcu, ki mi je kot žrtev stalinizma predstavil tudi filozofsko razsežnost in analizo taborišča; Vladimirju Bogojeviću, široki in iskreni slavonski duši, za razkrivanje najhujših in najbolj bolečih ran iz taborišča; Živojinu Jovanoviću, golootoški *beli vrani*, za neskončne razlage o časih in vzdušju leta 1948, ki se tako hitro izgubijo iz zgodovinskih analiz, ker jih je težko dokumentirati. Živojin je v enem izmed najinih zadnjih pogovorov nekoliko razočarano dejal, da je leto 1948 nekaterim prineslo ječo, nekaterim fotelje, potem pa iz denarnice izvlekel Leninovo parolo »Mir, kruh, zemlja«, napisano na lističu papirja.

Ko sem doumel, da sem zajel že vse taboriščnike, ki jih je še mogoče najti na Hrvaškem, sem moral nadaljevati raziskave v Srbiji, kjer bi moralo biti po zakonu številnk več preživelih, nujno potrebnih za boljši vzorec ter več informacij in perspektiv. Karkoli od tega, tudi ta knjiga, bi se težko

uresničilo, če ne bi bilo Miroslava Manića, voditelja združenja Goli otok Srbije, sina Golootočana Srbislava Manića. Nemogoče bi bilo prešteti, kaj vse je prijatelj Miroslav storil zame: vodil me je od vrat do vrat vseh Golootočanov v mestu in olajševal napetosti, ki so bile posledica tedanjega časa; z menoj je delil svoje neštete izkušnje in spoznanja, povezana z Golim otokom, dokumente, knjige, podatke in kraje. Dolge dni beograjskih raziskovanj je zapolnil z vsebino in razvedrilom. Tudi če ne bi bilo te knjige, bi bilo vse skupaj vredno truda že zgolj zato, ker sem ga lahko spoznal. Hvala Golootočanom iz Srbije: Fedorju Miši Pifatu, dobremu duhu Golega otoka, ki je kot igralec v taboriščnem gledališču mnogim olajšal težko resničnost (bi tam človek sploh lahko dal kaj več?), meni pa ponudil najboljši opis, pogosto duhovit, taboriščnega vsakdana; Bošku Vuloviću, Kotorčanu neskončne volje in energije za pogovor in šalo, za dragocene podatke o golootoški floti; Smilji Filipčev (Živanka Micić), partizanski veteranki, katere celotna družina je trpela zaradi Golega otoka; Acu Singerju za enkraten uvid, kako je preživeti madžarska, nacistična, nazadnje pa še komunistična taborišča, vse v istem življenju; Damirju Paviću, med taboriščniki znanemu kot neuničljivi delavec na Golem otoku, ki je garal tudi za druge, ko ti niso zmogli več; Dragici Srzentić, stoletni Istranki s prebivališčem v Novem Beogradu, ki je leta 1948 iz Moskve prinesla Stalinovo pismo Titu, za zahvalo pa končala na severnem Jadranu; Nikoli Goluboviću, zadržanemu človeku, ki mi je kot zadnji preživeli taboriščnik iz Petrove rupe ob koncu svojega življenja povedal zgodbo o tem kraju; Ljubisavu Ljubi Kruniću, Vladimirju Novičiću - Trockemu, Milanki Stefanović, Jovanu Ševaljeviću - Joci, Mihailu Simiću in Momčilu Stankoviću.

Posebna zahvala gre tudi Dragoslavu Mihailoviću, srbskemu književniku in taboriščniku, ki je z romanom *Ko so cvele buče* leta 1968 razburil jugoslovansko javnost in celo Tita, od začetka devetdesetih let do danes pa objavil tudi pet knjig svojih pogovorov z drugimi Golootočani. Velik del njegovega književnega opusa temelji na Golem otoku ali je z njim navdahnjen, samemu pa je mu uspelo zbrati na tisoče strani podatkov in pričevanj taboriščnikov. Z razpravami, pogovori in nasveti mi je

pomagal pri delu, kot avtoriteta za to temo pa mi je dal tudi spodbudo in motivacijo za nadaljevanje.

Imel sem zamisel, da bi intervjuval tudi udbovce z Golega otoka, tako vodilne kadre kot preiskovalce, toda do njih je bilo nemogoče priti, saj jih je večina že davno pomrla. Redkih preživelih mi kljub velikemu trudu ni uspelo najti. Namesto udbovcev bodo govorili dokumenti in zapisniki zasliševanj ibejevcev, ki so jih izvajali. V imenu službe varnosti je pripovedoval en sam udbovec, in tudi njemu se zahvaljujem za pripravljenost spregovoriti o tem času, revoluciji, obeh njenih plateh, o podrobnostih, znanih samo njemu, o Titu in Rankoviću zasebno in poklicno ter o tem, kako je nastajal Goli otok. Govorim o narodnem heroju, generalu Jovu Kapičiću.

Zahvaljujem se tudi slovenskim Golootočanom: Mihi Cencu, Andreju Aplencu in zlasti dragemu Radovanu Hrastu, ki je tudi sam avtor knjige o svojih doživetjih na Golem otoku; z menoj je delil številna spoznanja, dokumente in poglede. Njega Goli otok ni zlomil.

Hvala tudi tistim, ki so, vsak iz svojih razlogov, zavrnil pogovor z menoj. Tudi oni so me naučili, kaj pomeni Goli otok.

To delo bi bilo težko izviren prispevek znanosti, če ne bi imel možnosti za analizo Udbinih dosjejev in dokumentov o ibejevcih, kominformizmu in Golem otoku. Zahvaljujem se tedanjemu direktorju Hrvaškega državnega arhiva Stjepanu Čosiću za antibirokratsko in kolegialno ravnanje; Ivoni Fabris za pomoč pri neskončnem izbiranju dokumentov, seveda pa tudi arhivistom iz arhivske čitalnice. Enako zahvalo sem dolžan tudi osebju Arhiva Jugoslavije v Beogradu.

Hvala Stjepanu Matiju za pomoč pri velikanskem delu obdelave podatkov popisa taboriščnikov na Golem otoku, pa tudi njegovi babici Kati Duvnjak, roj. Kulundžić, ki mi je odstopila dnevnik svojega očeta Ivana, taboriščnika z Golega otoka. Zahvaljujem se tudi Radetu Drači, sinu taboriščnika Daneta Drače, ki mi je odstopil neobjavljene zapiske svojega očeta o Golem otoku.

Posebna zahvala gre Mihaeli Đalto, ki je z neutrudno transkripcijo zvočnih zapisov mojih pogovorov s taboriščniki za nadaljnjo analizo

pripravila na stotine in stotine strani pogovorov. Prihranila mi je mesece dela in veliko živcev. Hvala Darku, Tori, Lovru, Stjepanu, Sonji, Jasni, Vesni, Juliju, Aleksandru, Evi, Martini, Filipu, Nikolini in Ivi.

Ne nazadnje pa se moram zahvaliti tudi svojemu profesorju, mentorju in prijatelju Ivu Bancu. Njegova knjiga mi je bila v navdih za lastno delo, njegovi nasveti pa so ga močno izboljšali. Profesor Banac, vselej pripravljen na razpravljanje o zgodovini, me je opozarjal na razlike med bolj in manj zahtevnimi temami, vselej opominjajoč na veliko resnico zgodovinopisja: da se intelektualna moč in pogum izražata v problemih, ki jih obdelujemo. Moja velika poklicna in osebna sreča je, da sem imel privilegij sodelovati z njim.

Pojasnila

To je zgodovina ibejevskega taborišča na Golem otoku, ki je obstajalo med letoma 1949 in 1956. Knjiga temelji na arhivskih virih in literaturi, pa tudi na številnih pogovorih s preživelimi taboriščniki z Golega otoka ter iz drugih taborišč in zaporov v času spora Tito – Stalin. Skupaj sem intervjuval 25 ljudi: 21 moških in 4 ženske, od tega 9 iz Hrvaške, 14 iz Srbije in 2 iz Slovenije, različnih narodnosti. Eden izmed njih je bil visok funkcionar Udbe, drugi pa so bili taboriščniki z Golega otoka ter iz drugih taborišč in zaporov, kamor so internirali ibejevce.

Številne pogovore sem opravljal večkrat in jih snemal z diktafonom, potem pa so bili prepisani in ponujeni pričevalcem v avtorizacijo. Avtorizirana so vsa besedila z izjemo tistih, ki jih intervjuvancem iz očitnih razlogov ni uspelo avtorizirati. Poleg tega nekateri ibejevci zaradi »učinkov« Golega otoka niso želeli, da jih snemam ali navajam njihovo ime, privolili pa so v pogovor in prispevali svoje izkušnje; zapiski s teh pogovorov so bili pri delu koristni kot pomoč pri orientaciji o tej temi.

Imena taboriščnikov, ki so v besedilu navedena s kapitelkami, označujejo osebe, s katerimi sem se pogovarjal osebno. Enako velja za avtorja dveh doslej neobjavljenih avtobiografskih zapisov, ki sem jih uporabil v knjigi.

V besedilu na veliko mestih uporabljam sopomenke za Goli otok, kot so Otok, Marmor, Delovišče in Havaji. Prav tako za Upravo državne varnosti (Udbo) ponekod uporabljam sopomenke, kot sta Varnostna služba in Služba, za njene operativce izraz udbovci, za Komunistično partijo

Jugoslavije skrajšani izraz Partija itd. Vsi golotoški izrazi, kot so »upravnik«, »sobni starešina«, »kulturni« in »preiskovalec«, so ohranjeni v izvirni obliki, v kakršni so se uporabljali na Golem otoku.

Podlaga te knjige je bila moja doktorska disertacija o ibejevskem taborišču na Golem otoku, ki sem jo zagovarjal julija 2014. Po časovni oddaljenosti, ki mi je omogočila nov pogled na lastno delo in svojevrstno samopreverjanje, sem doktorat temeljito preuredil ter dopolnil z novimi arhivskimi gradivi in spoznanji, pri čemer sem se opiral na različne metodološke postopke.